

საერთო ნასესხები ლექსიკა ქართველურ და ჩერქეზულ ენებში. III

ქუთაისის VI და VII საერთაშორისო სიმპოზიუმზე წარმოდგენილი იყო ჩვენი მოხსენებები, რომლებიც შეეხებოდა უცხო (ძირითადად აღმოსავლურ) ენათაგან ნასესხები საერთო ლექსიკური ერთეულების შესახებ ქართველურ და ჩერქეზულ ენებში. წინამდე-ბარე სტატიაში ვაგრძელებთ მსჯელობას ამ მიმართულებით.

1. ქართული სიტყვა **ფალავანი** „მოჭიდავე მოჭიდავის საპირისპიროდ; კარგი ვაჟკა-ცი, – გმირი“ ნასესხებია სპარსულიდან (ქეგლი 1962: 11).

ეგვევ სიტყვა უსესხებია ჩერქეზულ ენებსაც: ადიღ.-ყაბ. **ფა** > **ღუან** „ლონიერი, ბუმ-ბერაზი, გოლიათი“; სიტყვა შეიძლება შემოსული იყოს თურქულის გზით (შაგიროვი 1977: 11).

2. ლაზური **ზამანი** „დრო, ეპოქა, საუკუნე; ძველად“ მიჩნეულია არაბულ-თურქულ ნასესხობად (თანდილავა 2013: 281).

ადიღურ-ყაზარდოული **ზამან** „დრო, ეპოქა“ სიტყვისათვის ამოსავლად იმავე წყა-როს ვარაუდობენ (შაგიროვი 1977: 206).

3. ქართული **ხაზარი** „ამბავი“ არაბულიდან არის ნასესხები (ქეგლი 1964: 1309) რაც შეეხება ლაზურ **ხაზერ**-ს, ის შეიძლება თურქულის გზით იყოს შემოსული (თანდილავა 2013: 868).

ადიღური **ჯაზარ** და ყაზარდოული **ხეზარ** „ამბავი, ცნობა, გამონაგონი“ (შაგიროვი 1977: 110). აქ ყურადღებას იქცევს, ერთი მხრივ, სიტყვის თავკიდურში ადიღ. **ჯ** – ყაბ. **ხ** (რაც საკუთარ მასალაში არ ადსტურდება), მეორე მხრივ, სიტყვის პირველ მარცვალში ადიღ. **ა** – ყაბ. **გ**.

4. ქართული ენის ფშაურ დიალექტში **ლაქარდი** გამოიყენება „ტკბილი სიტყვის“ მნიშვნელობით, **ლაქარდიანი** კი „ენატკბილს, ენაწყლიანს“ ნიშნავს (ქეგლი 1955: 1491); ა. ჭინჭარაულის განმარტებით, **ლაქარდიანი** არის „ტკბილშემკვარავი, მლიქვნელი, თი-ლისმიანი ენა“: „მოვიდა მოყურადე ლაქარდიანის ენითა“... – ვაჟა-ფშაველა (ჭინჭარაული 1969: 166). ეს სიტყვა გვხვდება ხევსურულ დიალექტშიც: ხევს. **ლაქარდიანი ენა** „მო-ქარგული ენა“ (ჭინჭარაული 2005: 503).

ხომ არ არის ქართულ **ლაქარდ**- ფუძესთან დაკავშირებული მეგრული ლექერთი, რომელიც ლექსიკონში განიმარტება როგორც „მჭრელი, ბასრი, ნაცადი, გამოცდილი“ (ქაჯაია 2002: 192).

ქართულ **ლაქარდ**-თან უნდა იყოს დაკავშირებული ადიღური **ლაჯერდ** „დაცინ-ვა“, თურქული ნასესხობა (შაგიროვი 1989: 85).

5. ლაზური **მურადი** „სურვილი, განზრახვა, მიზანი“ თურქულიდან ჩანს შემოსული (თანდილავა 2013: 547), თურქულში – არაბულიდან (იხ. თურქული 2011: 375).

ეგვევ გზა გაუვლია სათანადო ჩერქეზულ სიტყვასაც: ადიღ. **მორად**, ყაბ. **მურად** „განზრახვა, მიზანი“ (შაგიროვი 1977: 269).

6. ქართული **ფარაჯა** („მაზარა; ზემოდან წამოსასხამი საწვიმარი“) თურქული წარმოშობისაა (ქეგლი 1962: 20).

ეგვე სიტყვა წარმოდგენილია ადიღურში **ფარჯგ** „ზედა ტანსაცმელი, ლაბადა, ხალათი“.

7. ქართული **ჰაჯი** „მექაში მოსალოცად ნამყოფი მაჰმადიანის საპატიო წოდება“ მაჰმადიანის სახელწოდება წარმოშობით არაბული სიტყვაა (ქეგლი 1964: 1626).

ეს სიტყვა გვაქვს ჩერქეზულ ენებშიც: ადიღ. **ჰაჯ**, ყაბ. **ჰაჯ** (ყაბ. **ჰ** < **ჯ** – დეზაფრიკატიზაცია); შეიძლება თურქულის გზით იყოს დამკვიდრებული (შაგიროვი 1962: 181).

8. ქართული **ვექილი**, რომელიც მოძველებული ტერმინია და იგივე, რაც ადვოკატი, არაბული ნასესხობაა (ქეგლი 1955: 59).

ჩერქეზული ენები ადვოკატის მნიშვნელობით მხოლოდ **E ჩგლ**-ს ხმარობს: **E ჩგლ** < **უ** > **ქელ** < **E** > **ქელ** (შაგიროვი 19772: 93).

9. ქართული **ლაგანი** „ტაშტი“ უკავშირდება ამავე მნიშვნელობის ყაზარდოულ **ლ აჯ ან**-ს. ამ სიტყვას პარალელები მოეპოვება ინდო-ევროპულ და აღმოსავლურ ენებში (ფასმერი 19862: 524).

10. სპარსულიდან არის შემოსული ქართული **ტახტი** „ხის საწოლი; სამეფო სავარ-ძელი, მეფის რეზიდენცია“, რომელსაც უკავშირდება აღმოსავლური წარმოშობის ჩერქეზული სიტყვა **თახტი** > „ტახტი“ (აბაევი 1979: 352).

11. ქართულ სიტყვას **თასი** ორი ძირითადი მნიშვნელობა აქვს: „1. ოქროს, ვერცხლის ან სხვა ლითონის სასმისი ჯამის ფორმისა..., ფიალა“, 2. მხატვრულად გაფორმებული... ძვირფასი ჭურჭელი შეჯიბრებაში გამარჯვებულის დასაჯილდოვებლად“; სიტყვა არაბული წარმომავლობისაა – არაბ. **თას** (ქეგლი 1955: 345).

ადიღური **თას** „ფიალა“ და ყაზარდოული **თას** „ტაშტი“ თურქულის გზით არის შემოსული, თურქულში ეს სიტყვა ორივე მნიშვნელობით იხმარება (შაგიროვი 1962: 193).

12. ქართული სიტყვა **ჰავა** „ამა თუ იმ ადგილისათვის ჩვეულებრივი მეტეოროლოგიურ პირობების ერთობლიობა, – კლიმატი“ არაბული ნასესხობაა (ქეგლი 1964: 1619).

შესატყვის ფუძეს ადიღურში აქვს რამდენიმე, ერთმანეთთან დაკავშირებული მნიშვნელობა – ადიღ. **ჰაე** > „ჰაერი, ამინდი, კლიმატი“, ყაზარდოულში კი ერთი მნიშვნელობით გვხვდება: ყაბ. **ჰ** > **E** > „ჰაერი“.

13. არაბული ნასესხობაა ქართული **ხარჯი** „1. რაც იხარჯება, – გასავალი, დანახარჯი; 2. რაც უნდა მოსცილდეს რასმე და გადაიყაროს, – მინარევი, ნაკმაზი...“ (ქეგლი 1964: 1349).

ადიღური ხარჯ და ყაზარდოული ხარჟ „ხარჯი, გასავალი“ ასევე ნასესხებია, ოღონდ, როგორც ჩანს, თურქულის მეშვეობით (ყაბ. **ჟ** < **ჯ**).

14. ქართული **ყადი** „მუსულმანთა სასულიერო მსაჯული, მოსამართლე“ არაბული-დან მომდინარე სიტყვაა (ქეგლი 1962: 495).

ეს სიტყვა დასტურდება ჩერქეზულ ენებში: ადიღ. **ჰადგ**, ყაბ. **ყადგ**.

15. ასევე არაბული წარმოშობისაა ქართ. **მუეძინი** „მუსულმანური კულტურის მსა-ხური, რომელიც მინახეთიდან მოუხმობს ხალხს სალოცავად“ (ქეგლი 1958: 1153).

ფონეტიკურად განსხვავებული სახით დამკვიდრდა ეს სიტყვა ჩერქეზულ ენებში: ადიღ. **მუაზინ**, ყაბ. **მუყაზინ**.

16. ქართული სიტყვის ხანჯალი „ბრტყელი, ორპირი, წვეტიანი იარაღი“ სპარსული ხანჯარ უდევს საფუძვლად (ქეგლი 1964: 1334).

ამასთან კავშირშია ადილ. **ჯ>ნჯალ** და ყაბ. **ყანჟალ** „ფურცლოვანი რკინა, თუნუქი“ (აბაევი 1973: 263).

17. ქართული **ფანჯარა** „შენობის (ნაგებობის) კედელში დაყოლებული ღია ადგი-ლი..., რომელშიც მომინული ჩარჩოა ჩასმული“ წარმოშობით სპარსულია (ქეგლი 1962: 17).

ადილ. **ფგნჯგრ** „ფანჯრის მინა“ (ადილეური 2012: 17) იმავე წარმომავლობისაა, რაც ქართული **ფანჯარა**.

18. ქართული **ოჯახი**, რომელიც აღნიშნავს „ერთად მცხოვრებ ადამიანთა ჯგუფს რომელიც შედგება უახლოესი ნათესავებისაგან..., – კომლი, სახლობა“, აღმოსავლური ნასესხობაა.

ამას უკავშირდება ადილეური **E>ნჯ>ჯ** და ყაბარდოული **E>ნჟაყ** „ბუხარი“ (ადილ. ჯ: ყაბ. ჟ, ადილ. ჯ: ყაბ. ყ).

19. სიტყვა კუმისი „ცხენის (აგრეთვე აქლემის) რძისაგან დამზადებული სასმელი“ წარმოშობით თურქულია.

ეგვე სიტყვა გვაქვს ჩერქეზულ ენებში: ადილ. **კემეზ**, ყაბ. **ყემეზ**.

20. ქართველურ ენებში „ყაბალახის“ აღმნიშვნელი თურქული წარმომავლობის სი-ტყვის მრავალი ფონეტიკური ვარიანტია წარმოდგენილი: ქართ. **ბაშლაყი** || **ბაშლიყი**, მეგრ. **ბაშლაყი** || **ბაშლაყვი** || **ბაშლაყუ** || **ბაშლაყყ**, **ლაზ. ბაშლული**, სვან. **ბაშლყყ**, **ბაშლაყ**, **ბაშლოყE**.

ჩერქეზულ ენებში დასტურდება სათანადო სიტყვა: ადილ. **ბაშლ'გჯ**, ყაბ. **ბას'ლყყ** „ყაბალახი“ (ადილ. შ: ყაბ. ს', ადილ. ჯ: ყაბ. ყ).

21. არაბულიდან ქართულში შეთვისებული სიტყვაა შეითანი „ემშაკი, სატანა“ (ქეგ-ლი 1962: 809); გვაქვს ლაზურშიც: შეიტანი || შეითანი „ემშაკი“ და არაბულ-თურქულ ნა-სესხობად მიიჩნევა (თანდილავა 2013: 821).

წარმოდგენილია ჩერქეზულ ენებში: ადილ. **შ>მთან**, ყაბ. **შმ>ტან** „ემშაკი“.

22. ქართული და მეგრულ-ლაზური **შალი**, სვანურ **შ>რ** წარმოშობით სპარსულია (აბაევი 1979: 28).

ადილეურში გვაქვს **შალ'**.

ლიტერატურა:

აბაევი 1979 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка, т. III, Изд. «Наука», Ленинград.

აბაევი 1989 – В. И. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка, т. IV, Изд. «Наука», Ленинград.

ადილეური 2012 – Толковый словарь адыгейского языка, Главный редактор Б. М. Берсиров, Изд. «Полиграф-Юг», Майкоп.

გიგინეიშვილი 2016 – ბ. გიგინეიშვილი, ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი (ა-მ), საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა, თბილისი.

თანდილავა 2013 – ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, გამომც. „საარი“, თბილისი.

თურქული 2011 – Турецко-русский и русско-турецкий словарь, Изд. «Дом славянской книги», Москва.

ფასმერი 1986 – М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, т. II, Изд. «Прогресс», Москва.

ქაჯაია 2002 – თ. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, გამომც. „ნეკერი“, თბილისი.

ქეგლი 1955 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. IV, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი.

ქეგლი 1958 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. V, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი.

ქეგლი 1962 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VII, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი.

ქეგლი 1964 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VIII, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი.

შაგიროვი 1962 – А. К. Шаги́ров, Очерки по сравнительной лексикологии адыгских языков, Кабардино-Балкарское книжное издательство, Нальчик.

შაგიროვი 1977₁ – А. К. Шаги́ров, Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков, т. I, Изд. «Наука», Москва.

შაგიროვი 1977₂ – А. К. Шаги́ров, Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков, т. II, Изд. «Наука», Москва.

შაგიროვი 1989 – А. К. Шаги́ров, Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков, Изд. «Наука», Москва.

ჭინჭარაული 1969 – ა. ჭინჭარაული, ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ჭინჭარაული 2005 – ა. ჭინჭარაული, ხევსურული ლექსიკონი, გამომც. „ქართული ენა“, თბილისი.

Vaja Shengelia, Tsira Janjgava
Institute of Linguistic
Tbilisi, Georgia

Common borrowed vocabulary in Georgian and Circassian languages

Abstract

The beginning of this article is the articles which are published in the works of Kutaisi International Scientific conferences “Language and Culture” VI and VII. Now we are discussing 22 words which are in Georgian language from Arabic, Persian, Turkish languages. They was established in different phonetic forms (often with different semantics).